

Malazgirt Meydan Muharebesi Öncesi Bizans-Fâtımî İlişkileri ve Savaşa Etkileri

Mehmet ŞİMŞİR

Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler, Konya, Türkiye,
msimsir@erbakan.edu.tr (Sorumlu Yazar/Corresponding Author)

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 12.05.2023

Kabul: 25.07.2023

Yayın: 31.12.2023

Keywords:

Selçuklu,
Bizans,
Fâtımî,
Malazgirt,
Alp Arslan.

Malazgirt Meydan Muharebesi, tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu muharebe, o gün dünyanın merkezi olan topraklar, toplumlar ve devletler için büyük değişimler ortaya çıkarmış, kendisinden sonraki zamanları siyasi, sosyal, ekonomik ve kültür-medeniyet alanlarında etkilemiştir. Bu sebeple Malazgirt Meydan Muharebesi birçok araştırmaya konu edilmiştir. Ancak bu araştırmalar, daha çok savaş süreci ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmıştır. Araştırmalarda savaş öncesi Bizans imparatorluğu ile Fâtımî devletinin muhtemel ittifakları ve planları yeterince irdelenmemiştir. Oysa savaş öncesinde yaşanan bazı hadiseler o dönemde Bizans ile Fâtımî arasında gizli bir ittifak ve ciddi bir planın olduğunu göstermektedir. Bizans imparatorluğu planın başarıya ulaşması için antlaşmayı gizli tutmuştur. Fâtımî devleti ise Müslümanlar nezdinde prestij kaybına uğramama adına ittifakın duyulmasını istememiştir. Onların bu tutumları ittifakın ve antlaşmanın tarihi vesikalara yansımaya engel olmuştur. Ancak temel İslâm tarihi kaynakları, Selçuklu, Bizans ve Fâtımî devletleri ile Malazgirt Meydan Muharebesi konusunda yerli ve Batılı yazarların temel ve çağdaş eserlerinde aktarılan bilgiler, savaş öncesinde bu iki devletin arasında bir ittifak ve antlaşma gerçekleştiğine işaret etmektedir. Bu nedenle çalışmada Malazgirt Meydan Muharebesi'nin hemen öncesinde Bizans ile Fâtımî devletleri arasındaki ilişkiler ve savaşa etkileri üzerinde durulmuştur.

Byzantine-Fatimid Relations Before the Battle of Manzikert and Its Effects on the War

Article Info

Article History

Received: 12.05.2023

Accepted: 25.07.2023

Published: 31.12.2023

Anahtar Kelimeler:

Seljuk,
Byzantine,
Fatimid,
Manzikert,
Alp Arslan.

The Battle of Manzikert is one of the turning points of history. This war brought about great changes for the lands, societies and states that were the center of the world at that day and affected the times after it in the fields of political, social, economic and culture-civilization. For this reason, the Battle of Manzikert has been the subject of many researches. However, these researches are mainly focused on the historical process, development and consequences of the war. The possible alliances and plans of the pre-war Byzantine empire and the Fatimid state have not been adequately examined in the researches. However, some events before the war show that there was a secret alliance and a serious plan between Byzantium and Fatimid at that time. The Byzantine Empire kept the treaty secret in order for the plan to succeed. The Fatimid state, on the other hand, did not want the alliance to be heard in order not to suffer a loss of prestige among Muslims. Their attitudes prevented the alliance and treaty from being reflected in historical documents. However, the basic Islamic historical sources, the Seljuk, Byzantine and Fatimid states and the information conveyed in the basic and contemporary works of local and Western writers about the Battle of Manzikert indicate that an alliance and treaty took place between these two states before the war. For this reason, the study focused on the relations between the Byzantine and Fatimid states just before the Battle of Manzikert and their impact on the war.

Atf/Citation: Şimşir, Mehmet. "Malazgirt Meydan Muharebesi Öncesi Bizans-Fâtımî İlişkileri ve Savaşa Etkileri". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 8 (Aralık 2023), 22-39. <https://doi.org/10.47702/sema.2023.29>

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in müjdeleri nedeniyle¹ Hız. Ömer, Emevî ve Abbasî dönemlerinde Bizans imparatorluğu ve başkenti Konstantinopolis, İslâm âleminin hedefi haline gelmiştir. Hız. Ömer zamanında başlatılan seferler, sâife ve şâtiye adlarıyla her yıl yaz ve kış aylarında devam etmiş, Muaviye'nin önce valilik, akabinde hilafet dönemlerinde İstanbul'u kuşatılmasıyla daha ciddi bir hal almıştır.² Her geçen yıl İslâm âleminin kazanımları artmış, önceleri suğûr sonraları ise avâsım yapılanmalarıyla çeşitli ilerlemeler sağlanmıştır. Bu konuda en ciddi ve hedefe en yakın noktaya ulaşan güç Selçuklu devleti olmuştur. Sahaya güçlü bir aktör olarak giren Selçuklular, ilk zamanlarda Anadolu'ya yönelik hamlelerini siyasî ve askerî yapılaraya yöneltmişler, Sultan Tuğrul'un başlattığı ve Alp Arslan'ın devam ettirdiği Türkmen nüfusunun bölgeye yönlendirilmesi ve iskânlarının sağlanması politikasıyla Konstantinopolis hedefine daha gerçekçi bir boyut kazandırmışlardır.

İslâm devletlerinin başlatmış olduğu Konstantinopolis hedefli Anadolu seferleri nedeniyle 1067-1068 yıllarına gelinceye kadar sahada ciddi kayıplara uğrayan ve yıpranan Bizans imparatorluğu, son bir toparlanma denemesiyle bu gidişata nokta koymak istemiştir. Bizans, iktidar değişikliğine gitmiş, iç ve dış tüm müttefiklerini harekete geçirmiş, çok ciddi askerî harcamalar yapmış, Malazgirt Savaşı(463/1071) öncesinde büyük bir seferberlik başlatmıştır. Müttefikleri arasına sadece Hıristiyanları ve gayrimüslim-Türk unsurları değil, aynı zamanda İslâm âleminin bir parçası olan Şii-Fâtımî devletini de dâhil etmiştir. Abbasî ve Selçuklu'ya, ideolojik ve siyasal karşıtlığın önde gelen kesimini oluşturan Mısır merkezli Fâtımî devleti, Bizans'ın hazırladığı planın gizli bir parçası olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak Alp Arslan'ın gayretleri Bizans'ın planlarını bozmuştur. Böylesi bir ortamda gerçekleşen ve Alp Arslan'ın zaferiyle neticelenen Malazgirt Savaşı, İslâm âleminin hedeflerine ulaşmasında önünü tamamen açmışken, Bizans ve dostlarını geri dönülmez bir yıkıma sürüklemiştir.

Bizans'ın Malazgirt Meydan Muharebesi öncesinde uygulamaya koyduğu planın derinliğini ve savaş öncesinde yaşanan hâdiseleri anlayabilmek için tüm paydaşların içinde buldukları durumu bilmek gerekmektedir. Konuyla ilgili önemli gelişmeler ancak böylece görülebilir. Bu nedenle araştırmada, temel İslâm tarihi kaynakları, Selçuklu, Bizans ve Fâtımî devletleriyle Malazgirt Meydan Muharebesi hakkında bilgi veren yerli ve Batılı yazarların temel ve çağdaş eserleri geniş perspektifli bir okumayla incelenmiştir. İnceleme neticesinde temel kaynakların daha çok savaşın tarihi süreci üzerinde yoğunlaştığı görülmüş, savaş öncesi Bizans-Fâtımî ilişkilerine pek fazla değinilmediği tespit edilmiştir. Konuyla ilgili çağdaş araştırmalardan ise sadece Abbas Hamdani'nin çalışmasında³ savaş öncesi Bizans ile Fâtımî devletleri arasında bir iş birliği olabileceğinden bahsettiği müşahede edilmiştir. Hamdani, çalışmasında genel olarak Bizans-Fâtımî ilişkilerinin savaşa etki etmiş olabileceğinden bahsetmiştir. Ancak Malazgirt Meydan Muharebesi öncesinde Bizans-Fâtımî iş birliğinden bahsetmek için tarihî veriler bütün yönleriyle ortaya konulmalıdır. Bu sebeple, araştırmamızda sadece bahsi geçen iş birliğini değil aynı zamanda iki devlet arasında muhtemel ittifakı, gizli antlaşmayı, uygulamaya konulan planı delillendirmek hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılmış, doküman inceleme tekniğiyle ulaşılan veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Veriler analiz edilirken yorum gerektiren yerlerde kaynakların

¹ Ebû Abdillâh Muhammed el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992) Cihâd, 93, *et-Tarihu'l-kebir* (Mısır, ts.), 1/81; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek* (Riyad, ts.), 4/468; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Mısır, 1313), 4/335; Ebü'l-Hasen el-Heysemî, *Mecmau'z-zevâid* (Beyrut: Dâru'l-Kitâb, 1967), 6/218.

² Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Ya'kübî, *Tarihu'l-Ya'kübî*, thk. M.Th. Houtsma (Leiden, 1883), 2/239; Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Tarihu'r-rüsul*, thk. M.J.De Goeje (Leiden, 1898), 3/608, 7/16; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ö.R.Doğrul (Ankara: TTK, 1987), 1/230-231.

³ Abbas Hamdani, "A Possible Fâtimid Background to the Battle of Manzikert", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 0/10 (1968), 1-39.

aktardığı tarihî verilerden hareketle yeni ve özgün çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır.

1. Savaş Öncesi Bizans İmparatorluğu'nun Genel Durumu

Roma imparatorluğu, Avrupa, Akdeniz Havzası, Afrika ve Asya kıtalarına kadar yayılmış ortaçağın en güçlü devletlerinden biridir. Roma, önceleri düşman olarak gördüğü Hıristiyanları büyük katliamlara maruz bıraktıysa da⁴ zamanla çok inançlı/kültürlü farklı etnik yapıları tek bir inançta/kültürde birleştirmek adına Milano Fermanıyla(Şubat 313) bu tutumundan vazgeçmiş ve Hıristiyanlığa geçiş yapmıştır.⁵ Bu süreçte Hıristiyanlığın imparatorluk sınırlarındaki tüm kesimlere kabul edilebilmesi için bir dizi Konsil düzenlemiştir,⁶ Tevhid esasına dayalı Hıristiyanlığı Teslis anlayışıyla önceki pagan inançlarına uyumlu hale getirmiştir.⁷ Ancak yönetsel olarak geniş sınırları tek merkezli bir idareyle yönetemeyince imparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırmak zorunda kalmıştır.⁸ Bu kararın alınmasında, çeşitli Türk kavimlerinin otlak yetersizliği, ekonomik sıkıntılar, nüfusun çoğalması, kuraklık ve Çinlilerin baskıları nedeniyle Kara Deniz'in kuzeyinden Avrupa coğrafyasına girişleri de etkili olmuştur.⁹ Diğer taraftan Roma'nın doğu tarafındaki Sâsânî'nin güçlü bir rakip olarak tehdidini her geçen gün artırması da bölünmeyi gerekli kılmıştır. Bölünmeden sonra Batı Roma ciddi sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalmışken Doğu Roma/Bizans kısmen daha iyi bir konumda varlığını devam ettirmiştir.¹⁰ İlerleyen zamanlarda Hz. Peygamber'in Medine'de temellerini attığı İslâm devleti, Arap yarımadasında hâkimiyetini ve sınırlarını kısa sürede genişletmiş, Sâsânî ve Bizans'a komşu olmuştur. Gönderdiği elçiler vasıtasıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışmışsa da Bizans imparatorluğu olumlu cevap vermemiştir. Böylece İslâm devletiyle Bizans arasında önce Mûte Savaşı(8/629), daha sonra Tebük Gazvesiyle (9/630) ilk askeri çatışmalar başlamıştır. Hulefâ-i Râşidîn, Emevî ve Abbasî dönemlerinde kutsal bir hedef olarak görülmesi ve siyasî açıdan büyük bir rakip olması nedeniyle Bizans imparatorluğuyla çatışmalar devam etmiştir.

Konstantinopolis hedefli Anadolu'ya gerçekleştirilen askerî seferlerde Müslümanlar büyük başarılar elde etmişlerdir. Sürecin bu şekilde devam etmesinde Bizans'ın bölgedeki Ortodoks mezhebi dışındakilere (Pavlikan, Süryânî, Keldânî vd.) karşı yürütmüş olduğu siyaset belirleyici olmuştur. Zira birçok Hıristiyanlık mezhebi Bizans tarafından heretik ilan edilmiş, müntesipleri takibata tâbi tutulmuş, vergi adı altında mal varlıklarına el konulmuş ve yaşam hakkı dâhil birçok temel haktan mahrum bırakılmıştır.¹¹ Bu nedenle halkın çoğunluğu bir taraftan inanç, diğer taraftan siyasî serbestlik ve daha üst düzeyde bir ekonomik yaşam standardı sunan Müslümanları tercih etmeye ve

⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinler Tarihi* (Isparta: Kardelen Kitabevi, 1999), 279; Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *AÜİF Dergisi* 41/1(2000), 311; Şemseddin Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri* (DİB Yayınları, 2010), 90-91.

⁵ Albert Bayet, *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*, çev. Cemal Süreyya (İstanbul: Varlık Yayınları, 1970), 54; Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*, çev. Asım Baltacıgil (İstanbul: Tuba Matbaacılık, 1988), 1/461-462; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, çev. H.Şaman (İstanbul: Tercüman Yayınları, ts.), 1/14-15.

⁶ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. M.F.Bedrân (Kahire, 1947), 1/203; İbn Haldûn, *Mukaddime* (Beyrut, 1967), 1/412; Ebu'l-Hasan el-Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, thk. M.M.Kumeyha (Beyrut, 1986), 1/330, 551; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayâra* (Kahire, 1987), 259-274.

⁷ Muhammed Ataurrahim, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa.*, çev. Kürşat Demirci (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 12; Giovanni Scognamilla, *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri* (İstanbul: Kara Kutu Yayınları, 2003), 115-122.

⁸ Aleksander Vasiliiev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*, çev. A.M.Mansel (Ankara: Maarif Matbaası, 1943), 108; Clive Ponting, *Dünya Tarihi*, çev. E.B.Özbilen (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 265.

⁹ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, çev. M.A.Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 243; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013), 54-55.

¹⁰ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: TTK, 2011), 40, 50-51.

¹¹ Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi", *İÜEF Tarih Dergisi* 0/35(1994), 65; Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi*, çev. A.G.Bozkurt (İstanbul: İlgi Yayınları, 2006), 124-125.

onlara lojistik destek vermeye başlamıştı.¹² Ancak İslâm âleminin zamanla Konstantinopolis önlerine kadar ilerleme ve kazanımları X. yüzyıla kadar askerî seferlerin ötesine geçememiş, Anadolu'daki varlıkları kalıcı hale gelememişti. Zira birçok açıdan başarılı olan bu askerî seferler, tam bir hâkimiyet kurulabilmesi için gerekli olan Müslüman halk kitlelerinin bölgeye yerleştirilmesi aşamasına dönüşmemişti.

Bahsi geçen gelişmeler esnasında Bizans, idarî ve askerî yönden ciddi bir kargaşa ortamı içerisindeydi. Malazgirt Savaşı öncesinde şehirlî bürokratları temsil eden Dukas hanedanı imparatorluk içerisindeki kiliselerin rekabeti sayesinde X. Konstantinos'la iktidara gelmişti(1059). Bu, bürokrat sınıfının Anadolu'da mücadele veren asker sınıfına karşı bir kazanımı olduğu için iç karışıklıkları daha da körüklemiş ve özellikle doğu bölgelerinde Selçukluların hızlı ilerleyişine neden olmuştu.¹³ Durum Bizans'ın varlığını tehdit eder hale geldiği için 1067'de İmparator Dukas'ın ölümüyle askerî kanadın baskıları daha da artmıştı. Oğulları Mikhail, Andronikos ve Konstantinos adına iktidarda bulunan Dukas'ın dul kalan karısı Kraliçe Eudokia, bürokrat kesimin itirazlarına rağmen Anadolu'daki askerî kanadın temsilcisi Kappadokialı güçlü komutan Romanos Diogenes'le evlenmek zorunda kalmıştı.¹⁴ Süreç içerisinde maddî-manevî büyük kayıplar yaşayan Bizans, Romanos Diogenes'in liderliğinde moral bularak son ve büyük bir hamleyle Anadolu'da ciddi bir temizlik harekâtı başlatmaya karar vermiştir. Kendisi için en büyük tehlike durumundaki Selçukluları devre dışı bırakarak geldikleri Orta Asya'ya kadar geri püskürtmeyi, savunmasız ve koruyucusuz kalacak İslâm âleminin merkezi olan Abbasî hilafetini ortadan kaldırmayı planlamıştır.

Anadolu'yu düşmanlarından temizlemek isteyen Diogenes, çoğunluğunu Norman, Alman, Frank ve İskandinav kökenlilerin oluşturduğu ordusuna gayrimüslim-Türk asıllı Uz, Peçenek, Kuman ve Kıpçaklardan paralı askerleri de dâhil etti.¹⁵ İlk olarak Alp Arslan'ın Anadolu'nun fethi için görevlendirdiği komutanlardan Afşin'in faaliyet yürüttüğü bölgelere yöneldi(1068). Afşin, o günlerde Suriye sınırlarında etkili askerî faaliyetlerde bulunuyordu. İmparator, Britanya'da topladığı kalabalık ordusuyla Kayseri üzerinden Suriye'ye doğru harekete geçti. Ancak tecrübeli Türk komutanlar uyguladıkları taktikle onu şaşırtmayı başardılar. O, güneye doğru harekete geçince, Selçuklu akıncıları kuzeydeki Tokat ve Niksar'a yöneldiler. Selçuklu akıncıları, kalabalık ve hantal Bizans ordusunu farklı yönlerde sürükleyerek yıpratmaya başladılar. Diogenes, Kayseri-Sivas ve Divriği üzerinden bölgeye geldiğinde akıncılar geri çekildiğinden ordusunun yönünü tekrar güneye çevirip Maraş'a hareket etti. Bölgedeki emir Has İnal, Bizans ordusunun geçişine müdahil olmadı. Ancak bir süre sonra Maraş'tan Halep'e doğru seferini devam ettiren Bizans ordusuna Umur Tekin, Hanoğlu Harun ve Mirdasî emiri Mahmud komutasındaki birliklerle birleşerek Menbiç'te direniş başlattı. Tüm çabalarına rağmen direnişi kıramayan Diogenes, bu kez Halep'e yöneldiyse de gece baskınları nedeniyle iki ateş arasında kaldı. Ordusunda erzak sıkıntısının başlaması, kış mevsiminin yaklaşması onu tedirgin ediyordu. Afşin ve diğer komutanların Anadolu içlerinde önemli noktalara akınlar düzenlemeleri ve Amorion/Afyon civarını ele geçirmeleri üzerine Antakya-Pozantı üzerinden geri dönmek zorunda kaldı. Bölgeye ulaştığında Afşin ve diğerleri çoktan Amorion'u boşaltmıştı.¹⁶

¹² Claude Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, çev. Y.Yücel-B.Yediyıldız (Ankara: TTK, 1988), 27; Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi I* (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1997), 65; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 149, 207.

¹³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 316-317.

¹⁴ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme ve Papaz Grigor'un Zeyli*, çev. H.D.Andreasyan (Ankara: TTK, 2000), 136-137; Mikhael Attaleiates, *Tarih*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2008), 109; Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 318.

¹⁵ Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 21-22; Mikhael, *Tarih*, 87.

¹⁶ İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû tarih-i Dimeşk*, thk. Süheyl Zekkâr (Dimeşk, 1983), 163; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/317-319; Ebû Abdillâh Muhammed el-Azîmî, *Azîmî Tarihi*, haz. Ali Sevim (Ankara: TTK, 1988), 14-18; Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 21; Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 137.

Ordusuna duyduğu güvenle böbürlenerek başlattığı ilk seferini ciddi bir başarı elde edemeden bitirdi(Ocak 1069) ve Konstantinopolis'e döndü.¹⁷ Hiçbir ganimet ve gözle görülür bir kazanım elde edemediği halde bunu hissettirmemeye çabaladı. İmparatorluk merkezindekiler başarısızlığı görmelerine, "İmparator zafer kazanmış gibi geri döndü. Fakat ne Medler'den ne de Selçuklulardan ganimet getirdi"¹⁸ demelerine rağmen büyük umut bağladıkları yeni imparatorlarına biraz daha zaman tanımak için sessiz kaldılar.

İmparator'un başarısız seferinin hemen ardından Anadolu'nun fethiyle görevlendirilmiş Selçuklu akıncıları Ahlat'tan harekete geçtiler ve akıncılara başladılar. Kendisine duyulan güvenin zedelendiğini bilen Diogenes, 1069'da bu akıncıların önüne geçerek güven tazilemek istedi ve Ahlat'ı hedefleyen yeni bir harekât başlattı. Ordusunu üçe ayırmıştı. Komutanlarından Komnenos'ı Sivas'a; Brachamios'ı Malatya'ya gönderip kendisi de emrindeki kalabalık orduyla Kayseri'ye hareket etti. Ancak Selçuklu birlikleri onun bu tedbirlerini boşa çıkardılar. Önce tüm akıncı birlikleri Malatya'ya doğru gelen Brachamios'e saldırdılar ve büyük bir galibiyet elde ettiler. İmparator, Ahlat'a doğru ilerlerken bu kez Konya ve Karaman gibi merkez yerleşim yerlerine saldırdılar. Diogenes akıncı birliklerinin tamamını yok etme niyetiyle geri döndü. Selçuklu akıncıları ise o gelmeden ele geçirdikleri yerleri boşaltıp sarp geçitlerden Torosları aşarak Halep'e çekildiler. İmparator yine eli boş bir şekilde Konstantinopolis'e dönmek zorunda kaldı. Şehre girişinde askerlerinin gerçekleştirdikleri talan ve gasp sayesinde ele geçirdikleri az miktarda ganimeti öne çıkartsa da aslında sefer boyunca maruz kaldığı baskınlar yüzünden binlerce askerini kaybetmenin acısını yaşıyordu.¹⁹ Bu yüzden 1070'te üçüncü defa Anadolu seferine çıkmak istiyordu. Ancak saray bürokratlarının itirazları nedeniyle o yıl kendisi sefere çıkamadı. Komnenos komutasındaki bir orduyu sefere göndermekle yetindi.²⁰ O yılı daha kapsamlı bir plan hazırlığıyla geçirdi. Bu kez çok hassas çalışıyordu. Büyük harekât planına Selçuklunun iç karışıklıklarından istifade etmeyi ve Şîî-Fâtımî yapıları da dâhil etti.

2. Savaş Öncesi Fâtımî Devleti'nin Genel Durumu

Hiz. Osman'ın hilafet döneminin sonlarında İslâm âleminde başlayan kargaşa ortamı Hz. Ali döneminde zirveye ulaşmış, itikadî, idarî ve içtimaî açıdan bölünmelere neden olmuştu. Hâricî, Şîî hareketler başta olmak üzere farklı fırka ve anlayışlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Sünnî anlayış ilk zamandan itibaren dinî, siyasî ve idarî alanda hâkim taraf olmuşsa da muhalif kesimleri şemsiyesi altında toplamayı başaran Şîî hareket zamanla ciddi/etkili bir rakip haline gelmişti. İlk üç asır boyunca verdiği büyük mücadeleye rağmen hilafet makamını ele geçiremeyen Şîî kesim, İsmâîlî anlayışın liderliğinde ayrı bir siyasal yapı/merkez olarak ortaya çıkmaya karar vermişti.²¹ Bunun için en müsait yer Abbâsî'nin hâkimiyetini sürdürmede zorlandığı Kuzey Afrika'ydı.²² En son Ağlebî yönetimi bir müddet bölgenin huzurunu temin etmişse de sert tutumları ve Sicilya'nın fethine fazlaca mesai harcamaları bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemişti.²³ Fırsatı değerlendiren Şîî hareket, İbn Hüşeb ve Ebû Abdullah ed-Dâî'nin gayretleriyle amacına ulaştı. Önce el-Mehdî'nin liderliğinde Mağrib'e(910), akabinde Muiz Lidinillah döneminde Mısır'a(969) hâkim olarak Şîî bir hilafet merkezi kurmayı

¹⁷ Semavi Eyice, *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV.Romanos Diogenes* (Ankara: TTK, 1971), 23-26; Mikhael, *Tarih*, 109-128; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2008), 125-128.

¹⁸ Mikhail Psellos, *Khronographia*, çev. Işın Demirkent (Ankara: TTK, 1992), 226-227.

¹⁹ Mikhail, *Khronographia*, 227.

²⁰ Eyice, *Malazgirt Savaşı*, 26-30; Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 137; Mikhael, *Tarih*, 129-144; Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, 128-130.

²¹ Neşet Çağatay, "Fâtımîler Devleti'nin Kuruluşu ve Akideleri", *AÜİF Dergisi* 7/1(1960), 63-77.

²² Aydın Çelik, "Fâtımîler Devleti'nin Kuruluşu", *FÜSB Dergisi* 15/2(2005), 433-453.

²³ Ferhat Daşravî, *el-Hilâfetü'l-Fâtımîyye*, ed. H. es-Sâhilî (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 33-38.

başardı.²⁴

Fâtımîler, Mısır'ı ele geçirdikten sonra bir taraftan tüm İslâm âleminin siyâsî hâkimi olmak için Abbâsî'ye karşı mücadele ederken diğer taraftan da tüm Müslümanların kendi itikadî görüşünü benimsemesi için propaganda faaliyetlerine hız verdi.²⁵ Bunun için doğu bölgelerine hâkim olması gerekiyordu.²⁶ Ancak çoğunluğu oluşturan Sünnîler, temel İslâmî ilkelere aykırılıklar içerdiğini düşündükleri Şîî yaklaşımlara meyiletmediler. Fâtımîler, itikat ve ideoloji açısından toplumsal bir kabulde hedeflerine ulaşamayacaklarını anladıklarından tüm enerjilerini siyâsî/askerî faaliyetlere yönelttiler. Abbâsî'nin askerî açıdan zayıflığı onlar için bir avantaj oluşturuyordu. Ancak Mısır-Bağdat arasında Abbâsî'ye bağlı Türk komutanlar tarafından idare olunan ara bölgelerin mevcudiyeti Fâtımîlerin hilafet merkezine ilerleyişine engel oluyordu. Bu nedenle Abbâsî hilafet merkezine yakın bölgelerdeki gerek kendi ideoloji ve itikadî görüşlerine mensup olanları gerekse Sünnî anlayışın dışındaki tüm marjinal grupları (Zeydî, Batınî, Rafizî, Dürzî, Karimatî vd.) harekete geçirip Abbâsî'yi yıpratma ve zayıflatma taktiğine müracaat ettiler. Bu stratejide büyük ölçüde hedeflerine ulaştılar. Örneğin Şîî-Büveyhîler, Abbâsî hilafetinin iç iktidar mücadelelerinden istifade ederek uzunca bir süre hilafet merkezini hâkimiyetleri altına tutmayı başardılar.²⁷

Fâtımîlerin bu stratejiyle hedeflerine ulaşmalarında en büyük engel Türkler olmuştur. İhşidîler, Fâtımîlerin Mısır'ı ele geçirmesine uzun yıllar set çekmişlerdi.²⁸ Fâtımîlerin Mısır'ı ele geçirmelerinden sonra ara bölgelerdeki Türk komutanlar, onların ilerleyişlerini engellemişlerdi.²⁹ Büveyhîler eliyle etkisizleştirdiği ve bunalıma sürüklediği Abbâsî hilafet merkezini de yine Selçuklular kurtarmıştı.³⁰ Tuğrul Bey'den itibaren Abbâsî halifeliği ve bölge halkları büyük bir güven ve istikrara kavuşmuştu.³¹ Dolayısıyla Fâtımî stratejisinin hedefine ulaşması için Selçukluların bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bu durum, Fâtımî-Bizans arasında ittifak kurulmasını kolaylaştırmış ve uzun yıllar devam etmesini sağlamıştı.³² Aslında Bizans ile Fâtımî arasında ilk andan itibaren savaş-barış arasında gidip gelen inişli-çıkışlı bir ilişki olmuştur.³³ Mısır, Akdeniz ve Suriye bölgelerindeki hâkimiyet nedeniyle zaman zaman savaşlar da ortak düşman olarak Abbâsî halifeliğine ve Türklerle karşı birleşerek, karşılıklı tavizler vererek çeşitli antlaşmalar yapmaktan geri durmuyorlardı. 971'de Antakya hâkimiyeti için başlayan ilk askerî mücadeleleri³⁴ zaman zaman devam etmekle birlikte 988 yılında yapılan ilk antlaşmayla durmuştu. İmparator II. Basileios ile Fâtımî halifesi Azîzbillah arasında

²⁴ Kâdî Nu'mân, *Risâletü İftitâhi'd-da've*, thk. Vead el-Kâdî (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1970), 231-240; Ebû Muhammed Takıyyüddîn el-Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ* (Kahire: el-Meclisü'l-Ala, 1971), 1/65; İmâdüddin İdris, *Uyûnu'l-ahbâr*, thk. M. Gâlib (Beyrut, 1974), 5/98-112; Hasan İbrahim Hasan, *Tarihu'd-devleti'l-Fâtımîyye'l-Mağrib* (Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, 1981), 84; Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/229-230; Heinz Halm, *The Empire of the Mahdi*, çev. M.Bonner (New York-Köln: Leiden, 1996), 128-130.

²⁵ Nihat Yazılıtaş, *Fâtımî Devletinde Türkler* (Ankara: TTK, 2009), 114-115.

²⁶ Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtımîyye* (Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 2007), 135-136.

²⁷ Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Tdv Yayınları, 1992), 6/496-500.

²⁸ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi* (İstanbul: İÜEF Yayınları, 1985), 11-13; Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 105.

²⁹ Yazılıtaş, *Fâtımî Devletinde Türkler*, 47-49.

³⁰ Faruk Sümer, *Oğuzlar* (Ankara: DTCF Yayınları, 1972), 96; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, 52-53; Sergey Grigoreviç Agacanov, *Selçuklular*, çev. E.N.Necf-A.R.Annaberdiyev (İstanbul: Ötügen Yayınları, 2006), 114-115; Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri*, 214-215.

³¹ Şemseddin Günaltay, *İslâm Dünyasının İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilası mıdır?* (İstanbul: TTK, 1943), 365; Sümer, *Oğuzlar*, 11-16.

³² Hamdani, "Battle of Manzikert", 30.

³³ Hüseyin Ali, "Fâtımî-Bizans Siyasi İlişkileri (971-1069)", *ATAD* 6/1(2022), 7.

³⁴ Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, 1/126; Cemaleddin Surûr, *Siyâsetü'l-Fâtımîyyin* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1994), 22; Aydın Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi(909-1171)* (Ankara: TTK, 2018), 218.

akdedilen bu antlaşmaya göre imparatorluk sınırları içerisinde tüm camilerde hutbeler Fâtımîler adına okutulmaya başlanmıştı.³⁵ Ancak çok geçmeden(991) Suriye hâkimiyeti için tekrar karşı karşıya gelmişler ve Azizbillah'ın öldüğü 996 yılına kadar³⁶ mücadeleye devam etmişlerdi. Bir taraftan askerî mücadeleler sürerken diğer taraftan 1001, 1021, 1027 ve 1037 yıllarında olduğu gibi karşılıklı tavizler içeren çeşitli antlaşmalar imzalamışlardı.³⁷

Fâtımîler, Abbasî'yi yıpratma/yok etme stratejisi doğrultusunda içeride tüm muhalif grupları desteklemenin yanı sıra dışarıdaki düşman kesimlerle de iş birliği yapmışlardır. Kendi hedeflerine ulaşmak adına Bizans'la diyaloga geçmiş ve gizli müttefik olmuşlardır.³⁸ Selçuklular, devletleştikten sonra bu ittifakı bozmak için çeşitli gayretler sarfetmişlerdir. Örneğin Tuğrul Bey, 1049-1050 yılları arasında Hasankale zaferleri ve Balkanlardan Konstantinopolis'e yönelik gayrimüslim-Türk kavimlerinin özellikle Peçeneklerin³⁹ baskılarından oldukça daralmış durumda bulunan Bizans'ı barış antlaşmasına zorlamıştı. İmparator IX. Konstantinos'la yapılan antlaşmada; 717'de Mesleme b. Abdülmelik'in Konstantinopolis kuşatması esnasında yaptırdığı camide 988'den o ana kadar Fâtımîler adına okutulan hutbenin Sultan Tuğrul adına okutulması ve Şiî itikadına uygun devam eden ezanın Sünnî itikadına uygun hale dönüştürülmesini şart koşmuştu.⁴⁰ Tuğrul Bey, antlaşmaya bu maddeyi şart koşarak siyaseten İslâm âlemindeki prestijinin artmasını hedeflediği kadar Bizans-Fâtımî ilişkilerini bozmayı da amaçlamıştı.⁴¹ Bu maddenin kabulü Bizans-Fâtımî ittifakını zedelemiş, Fâtımîlerin protestosuna neden olmuştu.⁴² Ancak her iki tarafın derin menfaat ilişkileri nedeniyle ittifakları devam ediyordu.

Bizans-Fâtımî ittifakı, Bizans açısından daha büyük bir tehdit olan Selçuklu ve çoğunluğu oluşturan Sünnî-İslâm âleminin merkezi Abbasî'ye karşı muhalif cepheyi destekleyerek işini kolaylaştırıyor, Fâtımî açısından ise Selçuklu-Abbasî'ye karşı güçlü bir müttefik edinmek avantajını sağlıyordu. Bizans ile Fâtımî, Mağrib, Sicilya ve Mısır hâkimiyeti sürecinde her ne kadar çeşitli mücadeleler yaşadılarsa da Endülüs Emevîleri ve Abbasî halifeliği gibi ortak rakipler nedeniyle bu bölgelerde çeşitli zamanlarda yine ittifaklar gerçekleştirmişlerdi.⁴³ Aslında Bizans'ın İslâm âlemine karşı ittifaklar kurma noktasında takip ettiği politika sadece Fâtımîlere özel bir durum değildi. Bizans öteden beri İslâm âlemine karşı ittifaklar yapmıştı. Örneğin İmparator III. Leon, 733'te doğu bölgelerinde İslâm fetihlerinin önüne geçebilmek için oğlu Konstantin'i Hazar Kağanının kızıyla evlendirmiş, onlarla ittifak kurmuş, böylece bölgedeki İslâm fütuhâtını sekteye uğratmıştı.⁴⁴

Gelinen noktada Bizans, ciddi bir proje, yeni bir İmparator ve büyük bir orduyla Anadolu'daki Türk nüfusunu temizlemek, Selçuklu ve ona bağlı yapıları yok etmek, Abbasî hilafet merkezini yıkmak için Fâtımîlerle yeni ve gizli bir anlaşma yapmış olmalıdır. Antlaşmanın gizli olması, elde bir

³⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1963), 4/151-152; Hamdani, "Battle of Manzikert", 17-18; Şemsuddin Muhammed ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, thk. Ö.A.Tedmüri (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1993), 26/481; Surûr, *Siyâsetu'l-Fâtımîyyin*, 240.

³⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 4/121; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü tarih-i Dmeşk*, 1/73; Yahya b. Said el-Antakî, *Tarihu'l-Antakî*, thk. Ö.A.Tedmüri (Trablus: Gross Press, 1990), 228-230, 235.

³⁷ Hamdani, "Battle of Manzikert", 1-39; Hüseyin Ali, "Fâtımî-Bizans", 9-21.

³⁸ Hamdani, "Battle of Manzikert", 30.

³⁹ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 309-310.

⁴⁰ Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, 2/230; Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 11-14; Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 13; Ali Sevim-Merçil Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi* (Ankara: TTK, 1995), 35-36.

⁴¹ Hamdani, "Battle of Manzikert", 12-23.

⁴² Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, 2/230.

⁴³ Makrîzî, *İttiâzu'l-hunefâ*, 2/187, 194; Hasan İbrahim Hasan, *Tarihu'd-devleti'l-Fâtımîyye*, 93, 105; Daşrâvî, *el-Hilâfetü'l-Fâtımîyye*, 362, 369-371; Yazılıtaş, *Fâtımî Devletinde Türkler*, 47-49; Ömer Tokuş, "Fâtımîler ile Sicilya ve Güney İtalya arasındaki münasebetler", *Tarih Dergisi* 59/1 (2014), 27-55.

⁴⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 146.

belgenin bulunmayışı Fâtımîlerin, İslâm âleminde gayrimüslim bir devletle Müslümanlar aleyhine ittifak yapmakla lekelenmekten çekinmelerinden kaynaklandığı ifade edilebilir.⁴⁵ Bizans'ın ortaya koyduğu hedefler, Şîî hareketin yüzyıllardır gerçekleştirmeyi amaçladığı hayallerini ifade ettiği, Fâtımîlere büyük imkânlar sunduğu için Bizans'ın geliştirdiği stratejinin ve uygulamaya koyduğu planın bir parçası olmalarını kolaylaştırmıştır.

3. Savaş Öncesi Sultan Selçuklu/Alp Arslan'ın Genel Durumu

Malazgirt'in muzaffer komutanı Alp Arslan'ın o ana kadar geçen hayat hikayesinden kısaca bahsetmek hem onun hem de Selçuklunun durumunu anlamaya yardımcı olacaktır. Tuğrul Bey, devletin kurulmasından sonra destekçisi/yardımcısı olan abisi Çağrı Bey'e Merv merkezli Horasan bölgesi, Serahs ve Belh şehirleriyle Ceyhun'dan Gazne'ye kadar olan yerlerin idaresini vermişti.⁴⁶ Buraları korumak, devletin doğu sınırlarını geliştirmek için zorlu bir mücadele veren Çağrı Bey, Cüzcân, Huttalân, Toharistân şehirleriyle civar kaleleri ele geçirerek hâkimiyet alanını genişletmişti(1040-1041). Akabinde Şahmelik'in hâkimiyetindeki Harezmi bölgesini ele geçirmişti.⁴⁷ Bu mücadelelerde yanından ayırmadığı oğlu Alp Arslan'ın büyük tecrübeler elde etmesini sağlamıştı. Alp Arslan'ın ilk askerî faaliyeti 1043 yılında Gaznelilere karşı mücadele veren orduya komuta etmesiyle başlamıştı. Bu ilk askerî faaliyetinde Gaznelileri geri püskürtmekle kalmamış yeni yerler de fethetmişti.⁴⁸ Devam eden süreçte 1048'de Selçukluya karşı ortak harekât başlatan Gazneli-Karahanlı-Kıpçak ittifakını bertaraf etmiş,⁴⁹ 1051 yılı başlarında Kirman bölgesindeki Kufs kavminin isyanında zor duruma düşen abisi Kavurd'u kurtarmış, dönüş yolunda Şîî-Büveyhîlerin elindeki Fesâ şehrine bir baskın vererek bir milyon dinardan fazla değerinde mal ve eşya ele geçirmişti.⁵⁰

Alp Arslan, hanedan içi mücadelelerde de Sultan Tuğrul'a büyük destek vermiş, onun tahtını ve hayatını kurtarmıştı. Tuğrul Bey, Anadolu fetihleri ve Abbasi'nin Büveyhî tasallutundan kurtarılması işleriyle meşgulken iktidar heveslisi hanedan üyelerinden önce Kutalmış, akabinde İbrahim Yınal isyan etmişlerdi.⁵¹ Bu isyanlar sebebiyle başkent Rey'de sıkışıp kalan Sultan, güvenebileceği tek kişi olarak Alp Arslan'ı görmüş ve ona "Oğlum! Bana büyük bir iyilik ederek gel ve yardımcı ol! Senin gelmeni bekliyorum! Mektup sana ulaşır ulaşmaz derhal gel!" diyerek yardıma çağırılmıştı.⁵² Haber kendisine ulaşır ulaşmaz harekete geçen Alp Arslan, 23 Temmuz 1059'da Rey yakınlarında İbrahim Yınal'ın ordularını mağlup etmiş, İbrahim'i ve onun yardımcısı olan yeğenleri Muhammed ve Ahmed'i de yakalamıştı.⁵³

Babasının vefatından sonra onun hâkimiyet bölgelerini idare etmeye başlayan⁵⁴ Alp Arslan, Sultan Tuğrul'u desteklemeye devam ediyordu. Ancak Sultan Tuğrul, hastalığının şiddetlendiği bir

⁴⁵ Hamdani, "Battle of Manzikert", 15.

⁴⁶ Sadruddin el-Hüseynî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiye*, çev. Necati Lügal (Ankara: TTK, 1943), 12; Kıvâmüddîn el-Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, haz. Kıvâmüddîn Burslan (İstanbul: Maarif Matbaası, 1943), 6; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni, *Tarih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk (Ankara: TTK, 2018), 344.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/370, 385-387; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb fi tarihi'l-Haleb*, haz. Ali Sevim (Ankara: TTK, 1989), 21.

⁴⁸ Sadruddin, *Ahbâr*, 19; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 21; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011), 59-60.

⁴⁹ Sadruddin, *Ahbâr*, 19; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 9/424; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 62.

⁵⁰ İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 9/429; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, haz. Ali Sevim (Ankara: TTK, 2011), 64, 106; Râvendî, *Râhatu's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, çev. Ahmet Ateş (Ankara: TTK, 2020), 1/102.

⁵¹ Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 12-13; Sadruddin, *Ahbâr*, 21-22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/422-423; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 12/182; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 115; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi tarihi'l-ümem*, haz. Ali Sevim (Ankara: TTK, 2014), 58.

⁵² Sadruddin, *Ahbâr*, 14; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 55.

⁵³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 9/488-489; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 5; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 64.

⁵⁴ Sadruddin, *Ahbâr*, 20; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/26; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 60.

esnada vezir Amîdülmülk Küdürî'nin etkisiyle üvey oğlu Süleyman'ı veliaht tayin etmişti.⁵⁵ Bu karar, aceleyle alınmıştı ve çok iyi bir tercih değildi. Zira hanedan içerisinde yaş itibarıyla daha büyük, askerî/idarî tecrübe açısından daha önemli kişiler vardı. Nitekim Sultan Tuğrul'un Eylül 1063'te vefat etmesiyle⁵⁶ hanedandan Kutalmış, Kavurd, Musa İnanç, Enüşirevân derhal harekete geçtiler. Ancak Alp Arslan hepsini bertaraf etmeyi başararak Aralık 1063'te iktidarı ele geçirdi.⁵⁷ Babası Çağrı Bey ve atabeyi Nizâmülmülk'ten iyi bir eğitim alan Alp Arslan askerî ve siyasî açıdan dirayetli bir şekilde işe başladı. Bir taraftan devletin hâkimiyeti altındaki bölgeler için yeni tedbirler alırken diğer taraftan Tuğrul Bey'in Halife'nin kızıyla evliliği⁵⁸ ve özellikle vezir Küdürî'nin Bağdat'taki faaliyetleri nedeniyle gerginleşen Abbasi'yle ilişkileri yerinde manevralarla düzene koydu.⁵⁹ Sultan, devletin doğu sınırlarındaki Türk devletleri ve yapılarının durumunu da çok iyi biliyordu. Zira uzun süreler bölgedeki sorunlarla ilgilenmiş ve çok başarılı neticeler almıştı. Hâkimiyetin kalıcı olabilmesi için merkezî otoritenin gücünü eksiltmeden oğullarını ve bazı hanedan mensuplarını bu bölgelere idareci olarak atadı.⁶⁰ Anadolu'nun ele geçirilebilmesi için de daha önce yapılamayan iki şeyi hayata geçirmeyi planladı.⁶¹ İlki, Anadolu'ya geçişte engel teşkil eden Kafkaslardaki Bizans'a bağlı Ermeni/Gürcü güçlerinin devre dışı bırakılmasıydı. İkincisi, Anadolu'nun kalıcı yurt haline gelebilmesi için halk kitlelerinin buraya nakledilmesiydi. Zira o ana kadar sadece akıncı birlikleri⁶² ve bazen de devletin resmî ordusu Anadolu'ya geçmişti. Geçiş güzergâhlarının halk kitleleri için güvensiz olması Müslüman-Türk nüfusunun Anadolu'ya naklini engelliyordu. Oysa Anadolu'nun yurt olabilmesi halkın buraya nakli ve iskânıyla mümkün olabilirdi.

İç işlerini halleden Alp Arslan, bu amaç doğrultusunda sefer planlarını hazırladı. Şubat 1064'te Ermenistan, Gürcistan ve Doğu Anadolu'yu hedefleyen harekâtını başlattı. Oğlu Melikşah, atabeyi Nizâmülmülk ve diğer Türk akıncı birlikleriyle birlikte gerçekleştirdiği bu seferde önemli birçok noktayı ele geçirdi. En önemlisi muhkemliği nedeniyle o ana kadar fethi mümkün olamamış, stratejik olarak son derece ehemmiyetli Ani şehrini fethetti.⁶³ Anadolu'ya girişte ve kalıcı fetihlerin gerçekleşmesinde kilit nokta olan Ani'nin Alp Arslan'ın muazzam savaş taktiği ve komutanlık dehasıyla Ağustos 1064'te ele geçirilmesi İslam âlemini büyük bir sevince, Hıristiyan dünyasını ise derin bir üzüntüye sevk etti. Alp Arslan, o andan itibaren Halife Kâim Biemrillah'ın taltifiyle "Ebu'l-Feth" lakabıyla anılmaya başlandı.⁶⁴ Anadolu'ya girişi sağlayan kapı konumundaki bölgelere yönelik gerçekleştirdiği ilk seferinde ciddi ilerlemeler kaydeden Alp Arslan, devletin yönünü de netleştirdi. Kudretli bir sultan olarak yoluna devam ettiği bu sürecin devamında hanedan içi iktidar mücadeleleri, Alp Arslan'ın hedeflerine ulaşmasında oyalayıcı bir etken olmuştur. Kirman hâkimi Kavurd, Ani'nin fethinden sonra Sultan'ın Kars civarında bulunduğu esnada harekete geçti(Eylül 1064). Derhal

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/25-26; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-düvel*, çev. Ali Öngül (İzmir: Akademi Kitabevi, 2000), 1/30; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 111-112.

⁵⁶ Sadruddin, *Ahbâr*, 15; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/41-42; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 83; Râvendî, *Râhatu's-sudûr*, 1/110.

⁵⁷ Sadruddin, *Ahbâr*, 21-22; Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 24-26; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/43-44, 46-49; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 20; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 112, 125-128; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 83.

⁵⁸ Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 18-24; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/315; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 88-115; Hamdullah, *Tarih-i Güzide*, 344; Râvendî, *Râhatu's-sudûr*, 1/109.

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/48; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 130-134; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 87-89.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/59; Münecimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, 1/38.

⁶¹ Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 19.

⁶² Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 9-11.

⁶³ Münecimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, 36; Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162)*, 120; Sadruddin, *Ahbâr*, 24-28; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 10/51; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman fi Tarihi'l-Âyan'da Selçuklular*, 135; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/316-317.

⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/52; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/317.

merkeze dönmek zorunda kalan Sultan, onu durdurdu ve affetti.⁶⁵ Kavurd'un ilk isyanı başarıyla devam eden Rum seferini sekteye uğratsa da Alp Arslan'ın hızlı ve etkili harekâtı, devletin iç karışıklıklara sürüklenmesini engellemiştir.

Alp Arslan bölgeye dönmüşken doğu sınırlarında tekrar tedbirler almak üzere Karahanlı ve Gaznelilerle çeşitli temaslar, hanedan üyeleri arasında da evlilikler tesis etti.⁶⁶ Aralık 1065-Temmuz 1066 aralığında Merv ve Cend şehirleriyle Harezmi ve Mangışlak bölgelerinde asileri dize getirdi, Melikşah'ı velayet tayin etti, çeşitli bürokrat atamaları ve imar faaliyetleri gerçekleştirip halkın ihtiyaçlarıyla ilgilendi.⁶⁷ Devletin uç bölgelerinde her türlü sıkıntıyı giderip ülkenin tamamında güvenliği temin ederek Halife'nin takdir ve desteğini aldı.⁶⁸ Siyasî, idarî, askerî, sosyal ve ekonomik alanlarda sergilediği başarılı/etkin uygulamaları sayesinde düşmanlarını tedirgin edip korkuya sevk ederken dostları, devlet adamları, askerleri ve halk nezdinde kazandığı güven ve sevgiyi daha da artırdı.

Alp Arslan'ın bu kudretine rağmen Kavurd ikinci defa isyana kalkışsa da ilk seferde olduğu gibi ciddi tedbirler sayesinde isyanı bir kez daha bastırıldı.⁶⁹ Sultan, Kavurd'un ilk isyanı nedeniyle Ani ve Kars'ın fethinden sonra bölgenin yönetimini Şeddâdî emiri Ebu'l-Esvâr'a bırakıp komutanlarına Anadolu içlerine kadar akınlar yapma emri vererek merkeze dönmüştü. Aradan geçen zamanda devlet yapılanması, sınır bölgelerindeki problemler ve en son abisi Kavurd'un ikinci isyanı nedenleriyle Kafkasya'da sorunlar baş gösterdi. Gürcü, Alan ve gayrimüslim-Türklerden Kumuk, Sabir gibi bazı kavimler hareketlendi. Sultan, Kasım 1067'de duruma müdahale etmek için "İkinci Rum Seferi"ni başlatarak Gürcistan'a girdi. Beş ay boyunca ilave yerler de fethederek bölgeyi tekrar hâkimiyetine aldı. Anadolu içlerine akınlar düzenlemek üzere kardeşi Yâkûtî'yi, eniştesi Erbasgan'ı, emir Sanduk'u, Kutalmış'ın oğulları Mansur ve Süleyman'ı görevlendirdi. Bölgenin idaresini de Gence hâkimi Fazlûn'a bırakarak Nisan 1068'de merkeze döndü.⁷⁰ Sultan'ın Rum seferleri ve görevlendirdiği komutanların Anadolu içlerine tertip ettiği akınlar Bizans'ı zor durumlara sürüklemişti. Bizans, askerî ve ekonomik alanlarda ciddi kayıpların yanı sıra itibarını da kaybetmeye başlamıştı.

İktidar hırsını içerisinden bir türlü söküp atamayan Kavurd, Alp Arslan Rum seferindeyken Fars bölgesi hâkimi Fazlûye ile anlaşma yaparak bir plan hazırladı. Plana göre ikisi aynı anda harekete geçecekler, güçlerini ikiye böldüğü için isyanı bastıramayacak olan Alp Arslan kaybedecek, Kavurd iktidara gelecek, Fazlûye ise daha fazla imkâna kavuşacaktı. Plan istedikleri gibi işlese de Alp Arslan ve Nizâmülmülk'ün harekât kabiliyetleri sayesinde Haziran 1069'da başlayan mücadele Ekim 1069'da üçüncü defa Kavurd'un ele geçirilmesiyle son buldu.⁷¹ Sultan'ın bu meşguliyetinden istifade etmek isteyen Romanos Diogenes ise harekât planlarına hız verdi.

4. Bizans-Fâtımî İttifakı ve Planları

Alp Arslan'ın faaliyetleri karşısında Bizans ve Fâtımîler hem maddî kayıplar yaşamış hem de prestijini yitirmişlerdi. 1049-1050 yıllarından itibaren Bizans İmparatorluğu sınırları dahilinde Fatımîler adına okutulan hutbelerin Abbâsî-Selçuklu adına değiştirilmesine ilave olarak Haremeyn'de

⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/51; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 136-139; Münecimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, 81-83.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/52; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 141.

⁶⁷ Sadruddin, *Ahbâr*, 28; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/58-59; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/316; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 80-81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 12/208.

⁶⁸ Sadruddin, *Ahbâr*, 28; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/58.

⁶⁹ Sadruddin, *Ahbâr*, 28-29; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/62.

⁷⁰ Sadruddin, *Ahbâr*, 30-32; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 153; Hamdullah, *Tarih-i Güzide*, 347.

⁷¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 161-163; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 84.

de aynı durumun ortaya çıkması⁷² Fâtımîleri sarsmıştı. Diogenes ise kendisine sunulan muazzam imkânlarla oluşturduğu kalabalık ordusuna ve Sultan Alp Arslan'ın doğu sınırları ve iç iktidar mücadeleleri meseleleriyle uğraşmak zorunda olmasına rağmen 1068-1069 yıllarında gerçekleştirdiği askerî faaliyetlerinde herhangi bir başarı elde edememişti. Artık kendisine tanınan zaman daralmaya başlamıştı. Dolayısıyla daha etkili planlarla nihaî hedefine ulaşmak istiyordu. Düşmanının düşmanı olan Fâtımîlerden ve o sıralarda Sultan ile arası açık olan hanedan mensubu Erbasgan'ın mevcut durumundan yararlanma üzerine kurulmuş yeni bir plan hazırladı.

Alp Arslan'ın amcaoğlu ve aynı zamanda eniştesi olan Erbasgan, eşi Gevher Hatun'la birlikte Kavurd'un isyanında Kavurd lehine hareket etmişlerdi. İsyân bastırılınca cezalandırılmaktan korkan Erbasgan, Nâvekiyye Türkmenleriyle Anadolu içlerine kaçmış, yakalanması için Afşin görevlendirilmişti. Durumu istihbarat alan İmparator, komutan Komnenos'a, Erbasgan'ın ele geçirilmesini emretmişti. Komnenos, hızlı hareket ederek onu yakalamıştı. Aralarında küçük çaplı bir çatışma yaşansa da Afşin'in yaklaşması üzerine Erbasgan, Komnenos'un Konstantinopolis'e gitme teklifini kabul etmişti. O, Konstantinopolis'e ulaştığında büyük bir ilgiyle karşılanmış, sorguladıktan sonra Alp Arslan'a karşı kullanabilecek bir koz olarak görülmüştü. İmparator, büyük ihtimam gösterdiği Erbasgan'ı Proedros ve Kuropalates⁷³ ilan etmişti. Afşin, Erbasgan'ın ardından Konstantinopolis önlerine kadar gelip onun kendisine teslim edilmesini istediye de olumlu cevap alamamıştı.⁷⁴ Zira İmparator, bu durumdan fazlasıyla istifade edeceğini hesaplamıştı. Erbasgan artık İmparator'un planının bir parçası haline gelmişti. Selçuklu hanedan mensubu Erbasgan, bundan sonraki hayatını Bizans İmparatorluğu'nda geçirecekti.⁷⁵ Nitekim ilerleyen zamanda Malazgirt Savaşı'nda, İmparator'un ordusu içerisinde yerini aldı ve onun bir komutanı oldu.⁷⁶

1066-1070 yılları arasında Suriye-Mısır bölgelerinde “eş-Şiddetü'l-Uzma” diye isimlendirilen veba salgını, depremler, kıtlık vb. sebeplerle yaşanan ekonomik ve sosyal bunalımlar⁷⁷ Fâtımîleri güç durumlara sürüklediği için İmparator'un planının bir parçası olmaları daha da kolaylaşmıştı. Zaten Fâtımîler hedeflerine ulaşmada en büyük engel durumundaki Selçukluları can düşmanları olarak görüyorlardı. İmparator'un planına göre Fâtımîler, kendi içlerinde yaşadıkları iktidar ve menfaat çatışmalarını kullanarak Sultan'ı Mısır'a davet edeceklerdi. Sultan, Selçuklunun misyonu gereği bunu bir fırsat olarak görecekti.⁷⁸ Alp Arslan, tüm askerî gücüyle Suriye-Mısır bölgesine gittiğinde Anadolu boş kalacak, İmparator harekete geçerek sorunsuz şekilde ilerleyecekti. Hamdani'nin ifadesiyle⁷⁹ gafil

⁷² Mekke emiri Muhammed b. Ebû Hâşim kendi iradesiyle 1070 yılında Fâtımîler adına okutulan hutbeyi Kâbe'de Abbasî ve Sultan adına okutmaya başlamış, ezanlardaki Şii itikadına uygun eklemeleri de kaldırmıştı. Bu sebeple Sultan, ona otuz bin dinar, hilat ve hediyeler göndermiş, yıllık on bin dinar tahsisat bağlamıştı. Medine emiri Mühenna'ya da aynı şekilde davranması durumunda yirmi bin dinar bağış ve yıllık beş bin dinar bağlanacağını bildirmiş, o da bunu kabul etmişti, Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 35; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 5/85; Makrîzî, *İttîâzu'l-hunefâ*, 2/230; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/66-69.

⁷³ Proedros, halk meclisleri başkanlarına verilen bir lakap; Kuropalates, sarayda en üst seviyedeki üç görevliden biridir.

⁷⁴ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 137; Mikhael, *Tarih*, 144-148; Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, 130-131; Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2008), 45-46; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 166-169; Eyice, *Malazgirt Savaşı*, 30-32; Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 23.

⁷⁵ Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 23.

⁷⁶ Yusuf Ayönü, “Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler(XI-XII. Yüzyıllar)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25/1 (2009), 59-61.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/65-69; Şemsuddin Muhammed ez-Zehabi, *Düvelü'l-İslâm* (Beirut: Dâru Sâdır, 1985), 233-234; İbnü'l-Verdî, *Tarih-u İbnü'l-Verdî* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 1/358-460; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, 5/75-76.

⁷⁸ Claude Cahen, “İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı”, çev. Zeynep Kerman, *Türkiyat Mecmuası* 17/0(1972), 84-85; Cahen, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, 24.

⁷⁹ Hamdani, “Battle of Manzikert”, 30.

avlayacağı Alp Arslan geri dönüp Bizans ordusunu durdurmak istese de zorlanacak, en azından iki ateş arasında kalarak bertaraf edilecekti. Diğer taraftan Alp Arslan'ın durumdan şüphelenmemesi için 1070 yılı içerisinde Bizans'ın Anadolu içlerindeki Türkmen birliklerine, onların da Bizans'a saldırmayacaklarına dair göstermelik bir sulh antlaşması da yapılmıştı.⁸⁰ Planın işleminde en büyük argüman ise Sultan'ın istihbarat zafiyetiydi. Onun gerekli istihbaratı alması ve bu planı çözmesi kolay gözüküyordu. Nitekim olayların gelişimi bu öngörüye doğrular niteliktedir.

Bu noktada Alp Arslan'ın istihbarat konusundaki düşüncesine kısaca bakmakta fayda vardır. O, istihbarat teşkilatı ve özellikle casusların çalıştırılması hususlarında çeşitli çekincelere sahipti. *“Casuslar bizim için gerekli değildir. Dünyanın her bölgesinde dostlarımız da düşmanlarımız da mevcuttur. Casus, bize bir haber getirdiğinde kendisi hakkında haber getirdiği kişiye bir garez varsa dostu düşman, düşmanı dost suretinde gösterebilir”*⁸¹ düşüncesindeydi. Konuyla ilgili Alp Arslan'ı birçok ikaz etmesine rağmen onu bir türlü ikna edemeyen Nizâmülmülk, Alp Arslan ve Ebü'l-Fazl Sigizi'nin istihbarat hakkındaki konuşmalarını aktararak Sultan'ın:

*“Bir sâhib-i haberi nasıl göreyim? Beni seven, dostluğuma itimadı tam olan sâhib-i habere önem vermez... Muhalif ve düşman olan ise, onunla dostluk kurar ve ona para bahşeder. Böyle olunca sâhib-i haber, bizim dostlarımız hakkında kulağımıza daima kötü sözler; düşmanlar hakkında da iyi sözler söyler. İyi ve kötü söz ok gibidir, her biri hedefini bulur. Bu sebepten, her gün gönlümüz dostlara karşı daha fazla kırılır, onları nezdimizden daha fazla uzaklaştırırız, düşmanları ise kendimize daha yakınlaştırırız. Baktığın zaman az zamanda bütün dostlar, düşman olurlar ve düşman olanların yerini alırlar. O zaman telafi edilemeyecek bozukluklar doğar”*⁸² sözlerini aktarmıştır.

İmparator Diogenes'le iyi ilişkilere sahip olan Nâsıru'd-Devle Ebu Cafer b. Hamdân isimli Fâtımî veziri,⁸³ Halep kadısı Ahmed el-Buhârî vasıtasıyla⁸⁴ Sultan'la iletişime geçti. Menfaat çatışması yaşadığı ordu komutanı Bedrü'l-Cemâlî ve Yeldeniz'e karşı yardım etmeyi kabul etmesi durumunda Fâtımîler adına okutulan hutbeyi Abbasî-Selçuklu adına değiştireceğini, ordusuyla birlikte Mısır'a gelmesi halinde ise ülkeyi kendisine teslim edeceğini haber verdi.⁸⁵ İskenderiye, Dimyat ve Nil Deltası gibi bazı yerlerde hutbedeki değişikliği derhal hayata geçirdi.⁸⁶ Plan işlemeye başlamıştı.

Alp Arslan, Mısır'ı ele geçirerek İslam âlemi için büyük bir problemi ortadan kaldırmak adına Temmuz-Ağustos 1070'te Hemedân'dan hareketle Azerbaycan üzerinden Doğu Anadolu'ya girdi. Hedefi Mısır idi; ama güzergâhındaki Anadolu fetihleri için önem arz eden bazı kale ve yerleşim yerlerini de ele geçirmeyi düşünmekteydi. Malazgirt Kalesi ve Erciş'i ele geçirip Mervânîlerden Nizamüddin'in hâkimiyetindeki Diyarbakır'a yöneldi. Nizamüddin'in, kardeşi Said'le çekişmesinden istifade ederek burayı tabiiyetine aldı. Devamla Tulhum ve Siverek Kalelerini fethederek Bizans adına Bulgar Vasil tarafından idare edilen, müstahkem kalesi, yüksek surları ve derin hendekleri sebebiyle daha önce fethedilemeyen Urfa'ya geldi. Aralık 1070'te başlayan kuşatma iki ay devam etti. Şehir

⁸⁰ Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 25.

⁸¹ Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra*, 67.

⁸² Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, haz. M.A.Köymen (Ankara: TTK, 2013), 51.

⁸³ 1069 yılı içerisinde Nâsıru'd-Devle'nin bir elçiyle Diogenes'e kırk bin dinar ve kıymetli hediyeler, İmparator'un da karşılık olarak ona değerli hediyeler göndermesiyle ilgili bilgi için bkz. Hamdani, “Battle of Manzikert”, 28.

⁸⁴ Halep, Suriye hâkimiyeti meselesi nedeniyle stratejik bir konuma sahipti. Bu nedenle Halep'in yerel yöneticileri bazen Bizans, bazen Fâtımî, bazen de Selçukluyla ilişki kurma kabiliyetlerini geliştirmişlerdi. Örnekler için bkz. İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, 4/118-121; Surûr, *Siyâsetü'l-Fâtımîyyîn*, 240; Antakî, *Tarihu'l-Antakî*, 228-230.

⁸⁵ İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 13, *Zübdetü'l-Haleb min tarihi Haleb*, haz. Ali Sevim (Ankara: TTK, 2014), 20, 22; Makrîzî, *İttîâzu'l-hunefâ*, 2/302.

⁸⁶ Hamdani, “Battle of Manzikert”, 28.

halkının antlaşma teklifleri kuşatmayı uzatıyordu. Aslında teslim olma teklifleri işi uzatmaya yönelik bir taktikti. Sultan daha fazla gecikmemek için kuşatmayı kaldırarak, Halep'e yöneldi.⁸⁷ Halep kuşatması ise Bizans'ın planının bir parçası olan Mirdâsî emiri Mahmud nedeniyle daha da uzun sürecekti.

Alp Arslan, Ocak 1071'te Nehrû'l-Cevz'den Fırat'ı geçerken Halep emiri Mahmud'a huzuruna gelmesi için haber göndermişti. Zira emir Mahmud, Fâtımîlerin iç mücadeleleri, Selçuklu komutanlarının baskıları, bozulan ekonomi, doğal afetler ve salgın hastalıklar nedeniyle Temmuz 1070'te Selçukluya bağlılığını bildirmiş, Fâtımîler adına okutulan hutbeyi de Abbasî halifesi ve Sultan adına okutmaya başlamıştı.⁸⁸ Bu sebeple Sultan, sorunsuz bir şekilde buradan Mısır'a hareket etmeyi düşünmüştü.⁸⁹ Ancak Emir Mahmud garip bir şekilde Sultan'ın davetine olumlu cevap vermiyordu. Alp Arslan, harekâtının selameti açısından stratejik bir konuma sahip olduğundan Tellû's-Sultan Tepesi'nden hareketle Halep'i kuşatmak zorunda kaldı.⁹⁰ Aslında yaşananlar İmparator'un planının bir parçasıydı. Muhtemelen emir Mahmud, mezhepsel birliktelik nedeniyle Fâtımîlerin ve çeşitli vaatleri sebebiyle de İmparator'un isteği doğrultusunda Sultan'ı oyalıyordu. Bu sebeple Alp Arslan, Mısır'a ulaşmada oldukça gecikmişti.⁹¹

Alp Arslan kısa sürede şehri ele geçirme imkânına sahip olmasına rağmen Nisan ayının sonlarına kadar kuşatmayı devam ettirdi.⁹² Zira kritik bir noktada olan şehrin kalesi, surları ve halkı zarar gördüğünde Sultan'ın bölgeden ayrılmasından sonra Bizans buraya yönelebilir ve savunma açığı nedeniyle şehri ele geçirebilirdi. Yaşanan tatsız birçok olaydan sonra çaresiz kalan şehir halkının baskıları Emir'in direncini kırdı. Af dilemek ve barış yapmak üzere seyyide olan annesi Ulviye bt. Vessâb'la Sultan'ın ordugâhtaki çadırına geldi. Annesi şehrin anahtarını Alp Arslan'a verdikten sonra "Bu oğlum! Size teslim ediyorum. İstediginizi yapın" dedi. Sultan, saygısını ifade ederek onu uğurladı. Mahmud'a: "Senden sadece ziyaretimize gelmeni istemiştik. Şimdi kalene dön ve hükümümü açıklamam üzere yarın gel" dedi. Onu kendi elleriyle idam etmeyi düşündüyse de Nizâmülmülk'ün araya girmesiyle vazgeçti. Oldukça geciktiği Mısır seferine devam etmek üzere yola koyuldu.⁹³ Mısır'a ulaşmak için çıktığı seferin üzerinden neredeyse bir yıl geçmişti. Bu süre zarfında İmparator Romanos Diogenes, tüm askerî hazırlıklarını tamamlayarak uygun bir ortamda harekete geçmişti. İmparatorluğun tüm askerlerinin yanı sıra Peçenek, Uz, Kıpçak ve Hazar gibi gayrimüslim-Türklerden, Slav, Bulgar, Got, Frank ve uzak adalardaki farklı halklardan çok sayıda paralı savaşçıyı, Ermeni ve Gürcü birliklerini emri altında toplamıştı. Böylece asker sayısını iyice artırmıştı.⁹⁴ Ancak sayıca çok olan bu ordu kalite itibarıyla oldukça zayıftı.⁹⁵

İmparator, 13 Mart 1071'te harekâtını başlattı.⁹⁶ Yanında Erbasgan olduğu halde Konstantinopolis'ten Anadolu yakasındaki Erion Saray'ına, oradan Yalova'daki Elenopolis'e geldi. Daha sonra Anatolikon Theması'ndan ilerleyerek Ankara-Kayseri üzerinden Sivas'a ulaştı. Buraya kadar ordusu içerisinde uğursuz sayılan, moral bozukluğuna neden olan bazı hâdiseler yaşanmışsa da

⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/71; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 14, 18; Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/320; Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 138-139; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 166, *Zübdetü'l-Haleb*, 22.

⁸⁸ Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 25; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 164.

⁸⁹ İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-Haleb*, 23.

⁹⁰ Cahen, *Türklerin Anadolu'ya Girişi*, 25.

⁹¹ Cihan Piyadeoğlu, *Sultan Alp Arslan* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2020), 167.

⁹² Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 36-37; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylü tarih-i Dimeşk*, 167; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 14-15, *Zübdetü'l-Haleb*, 23.

⁹³ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 20-22; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 164-166; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 18, *Zübdetü'l-Haleb*, 23-26.

⁹⁴ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 140.

⁹⁵ Cahen, "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı", 86.

⁹⁶ Mikhail, *Khronographia*, 228.

bunlara aldırış etmeden yoluna devam etti.⁹⁷ Sivas'ta sonraki harekât güzergâhını netleştirmek için komutanlarıyla görüştü. Genç ve hırslı komutanlar, Horasan içlerine hatta Hemedân'a kadar ilerlemeyi istediler. Nikephoros ve Tarkhaneiotos gibi tecrübeli/temkinli komutanlar ise Isfahân ve Azerbaycan arazi şartlarının zorluğu nedeniyle Anadolu'da tahkimatın artırılmasını, bölgede yağma ve talan hareketlerinin gerçekleştirilmesini istediler. Böylece Anadolu'da merkez bölgelerinden uzakta mühimmat ve lojistik destekten mahrum kalacak Selçuklu ordusuyla daha rahat savaşabileceğini savundular. Büyük bir hırsla kapılmış olan İmparator birinci görüşü benimsedi.⁹⁸

Erzurum'a kadar giden İmparator, orduya iki ay yetecek miktarda erzak depolanması emretti. Yaklaşık on iki bin askeri bunun için Gürcistan'a gönderdi. Norman Roussel komutasında büyük bir birliği Selçuklunun lojistik üssü olan Ahlat'a yönlendirdi. Civarındaki ekili alanların hasadını ele geçirmek için de komutan Trakhoniates'i görevlendirdi. Kendisi ise Malazgirt ve Ahlat'a yöneldi. Ordu içindeki karşıtlarının paralı Türk askerlerinin Selçuklularla diyaloga geçtiği şayiasını yaymaları sebebiyle Erbasgan'ı tedbiren Konstantinopolis'e gönderdi.⁹⁹ Sultan'ın Halep'ten Mısır'a doğru yöneldiği ana kadar harekâtını Sultan'ın meşguliyetlerinden istifade ederek hissettirmeden yürüten İmparator, onun tüm adımlarını takip ediyordu. Ancak Sultan, İmparator'un harekâtının mahiyetinden habersizdi. Böylesi bir durumun ortaya çıkmasında, İmparator'un planları ve tedbirleri kadar Sultan'ın istihbarat konusundaki zafiyeti de etkili olmuştur.

Alp Arslan, Mısır'a doğru hareket eder etmez İmparator bir elçiyle "*Menbiç, Ahlat ve Malazgirt'in derhal teslim edilmesi, aksi takdirde büyük bir orduyla üzerine yürüyeceği*" haberini Sultan'a ilettiler. Aslında Sultan, komutan Afşin vasıtasıyla İmparator'un ordusuyla Anadolu'ya geçtiğini öğrenmişti. Bunu önceki yıllarda gerçekleşen seferlere benzettiği için elçiyi ciddiye almayarak geri çevirdi.¹⁰⁰ Ancak Bizans ordusunun sayısı ve savaş aletleriyle ilgili yeni haberler kendisine ulaşınca olayın gerçek mahiyetini anlamaya başladı. Mayıs ayı başlarında geri dönme kararı aldı.¹⁰¹ Ordusunun bir kısmını Aytekin komutasında Mısır seferi için bölgede bırakarak hızlıca Urfa önlerine geldi. Fırat Nehri'ni geçerken askerlerinden ve hayvanlarından birçoğunu kaybetti. O sıralarda Malazgirt'te zor durumda bulunan halkın, kadıları vasıtasıyla yardım isteğinde bulunmaları¹⁰² durumun ne kadar vahim olduğunu bir kez daha gösterdi. Artık bir ölüm-kalım savaşına doğru ilerlediğinin farkındaydı. Daha hızlı ilerleyebilmek için ordusundaki yorgun, hasta ve Tuğrul Bey zamanından kalan kendisine itaatte sıkıntı hissettiği bazı askerleri terhis etti. Artık yanında çok az sayıda asker kalmıştı. Her ne kadar Afşin ve civar bölgelerden yardıma gelenlerle daha sonra ordusundaki savaşçı sayısı aratmışsa da o an için yanında itaatte kusur göstermeyen sadece dört bin civarında asker kalmıştı.¹⁰³

Sultan, eşi Seferiye Hatun'la veziri Nizâmülmülk'ü yanındaki değerli eşyaları kurtarmak, çıkabilecek iç karışıklıkları önlemek ve merkezden bölgeye asker takviyesini gerçekleştirmek üzere Hemedân'a gönderdi.¹⁰⁴ Askerlerine,

⁹⁷ Bahsi geçen olaylar hakkında bilgi için bkz. Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, 131-132; Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 141; Mikhael, *Tarih*, 149-150; Nikephoros, *Tarihin Özü*, 46-47.

⁹⁸ Seyfüddîn Ebû Bekr İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-gurer*, haz. F.Sümer-A Sevim (Ankara: TTK, 1988), 57; Mikhael, *Tarih*, 150-151; Nikephoros, *Tarihin Özü*, 48-49; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 170; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 100.

⁹⁹ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 142.

¹⁰⁰ Azîmî, *Azîmî Tarihi*, 14-18; İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylû tarih-i Dimeşk*, 99; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 166; İbnü'l-Adîm, *Bugyetü't-taleb*, 18.

¹⁰¹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 98-99.

¹⁰² Abu'l-Farac, *Abu'l-Farac Tarihi*, 1/320-321.

¹⁰³ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman*, 170; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 101; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 98.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 99; Bündârî, *Zübdetü'n-nusra*, 37.

“Ben bu gazada nefsimi zor ve her ne bela gelirse sabrederim, nihayet mücahitler sevabını elde ederim. Eğer sağ kalırsam ganimet alıp saadet ve devlet görürüm. Eğer ölürsem şehitliğe ve Allah’ın yanında yakınlığa ulaşıyorum. Vasiyetim, benden sonra oğlum Melikşah’ı yerime tahtımda sultan yapmanızdır. Eğer öyle yaparsanız her yerde zafer ve fetih üzere olursunuz. Sözümüne muhalefet ederseniz işiniz dağılır, düşmanlarınızdan size zarar gelir”¹⁰⁵ diyerek bir konuşma yaptı.

Diğer taraftan tâbi emirler ve farklı bölgelerdeki komutanlara haber gönderip kendisine katılmalarını emretti. Hoy-Silvan-Erzen-Bitlis güzergahından Ahlat’a doğru harekete geçti. Sanduk komutasında bir birliği Ahlat civarındaki Bizanslıların üzerine gönderdi. Sanduk, Nikephoros ve Basilakes idaresindeki düşman kuvvetlerini mağlup etti. Üstelik komutan Nikephoros yaralı bir şekilde kaçmayı başarsa da diğer komutan Basilakes ve Hıristiyanlar için manevi değeri yüksek bir haçı da ele geçirdi. Alp Arslan, onu sorguladıktan sonra¹⁰⁶ kutsal haçla birlikte Müslümanların zafer için dua etmelerini sağlamak adına önce Hemedân’a, akabinde Bağdat’a gönderdi.¹⁰⁷ Ahlat’a ulaşıncaya kadar civar bölgelerden kendisine katılanlarla ordusundaki asker sayısını artırdı.¹⁰⁸ 24 Ağustos 1071 günü Ahlat ile Malazgirt arasındaki Rahve ovasına karargahını kurdu.¹⁰⁹

Alp Arslan, tahmini güç bir sürede Ahlat önlerine gelmişti. Durumu haber alan İmparator büyük şaşkınlık yaşadı. Sultan’ın bölgeye değil, Horasan’a döneceği şeklindeki istihbarat ve tahmini nedeniyle rahat davranışlar sergilemiş, ordusunun bazı unsurlarını talanda bulunmak, erzak ve ganimet elde etmek adına farklı yerlere göndermişti.¹¹⁰ O ana kadar bahsi geçen gelişmelerde tek kârlı çıkan taraf Fâtîmîlerdir. Aslında mevcut durum, Fâtîmîlerin diplomatik bir zaferini göstermektedir.¹¹¹ Zira Alp Arslan, geri dönmek ve Anadolu’nun neredeyse sınırı denilebilecek bir noktada, oldukça zayıf bir halde Diogenes’in muazzam ordusuyla karşılaşmak zorunda kalmıştı. Mısır’a yönelik hedefleri de boşa çıkmıştı. Görünüşte Bizans’a karşı kazanma şansı yok denecek kadar azdı. Kazansa bile artık Mısır’a tekrar gelme şansını yitirmişti. Malazgirt’ten sonraki tarihî süreç de bunu doğrulamıştır.

SONUÇ

Alp Arslan’ın Malazgirt’te askerî dehası ve cesaretiyle elde ettiği zafer, İslâm âlemini büyük bir mutluluğa sevk etmiş, onlara yeni ve kalıcı kazanımların kapılarını aralamıştır. Bizans ve Hıristiyan dünyası ise ağır yenilginin şaşkınlığı ve hayal kırıklığıyla derin bir girdaba sürüklenmiştir. Anadolu artık VII. yüzyıldan itibaren Konstantinapolis hedefli İslâm ordularının akınlar gerçekleştirdiği bir saha olmaktan çıkmış, Müslüman nüfusun yerleşmeye başladığı bir Türk-İslam yurdu olmaya doğru evrilmiştir. Tarihin o andan sonraki seyrinde ciddi değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Malazgirt zaferi, sadece Türk-İslam tarihinde değil, aynı zamanda dünya tarihinde de bir dönüm noktası olmuştur. Bu sebeple o günlerden günümüze Malazgirt Savaşı’nın sebepleri, süreci ve sonuçları üzerinde teferruatlı bilimsel araştırmalar ve analizler yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların ve analizlerin neredeyse hiçbirinde savaş öncesinde Bizans-Selçuklu ve Fâtîmî üçlüsünün durum ve bağlantılarına yönelik gerçekçi bir yaklaşıma rastlanılmamaktadır. Oysa olayın mahiyetinin tam olarak anlaşılabilmesi tüm paydaşların içinde buldukları durumu bilmekle mümkündür. Konuyla ilgili son derece önemli gelişmeler ancak bu sayede görülebilir. Çeşitli sebeplerle gizlilik içerisinde yürütülen,

¹⁰⁵ *Ahbârü’l-devleti’s-Selçukiyye*, haz. F. Sümer-A. Sevim, (Ankara: TTK, 1988), 7; İbnü’l-Devâdârî, *Kenzü’l-dürrer*, 57; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 101.

¹⁰⁶ Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, 134.

¹⁰⁷ Bûndârî, *Zübdetü’n-nusra*, 38; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 10/72; Sibt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zaman*, 169; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 102; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 99.

¹⁰⁸ İbnü’l-Adîm, *Bugyetü’t-taleb*, 20; Sibt İbnü’l-Cevzî, *Mir’âtü’z-zaman*, 170; İbnü’l-Devâdârî, *Kenzü’l-dürrer*, 57; Nikephoros, *Tarihin Özü*, 54.

¹⁰⁹ Sadruddîn, *Ahbâr*, 34; İbnü’l-Adîm, *Bugyetü’t-taleb*, 20; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, 99.

¹¹⁰ Urfalı Mateos, *Vekayi-Nâme*, 141; Mikhael, *Tarih*, 150-151; Nikephoros, *Tarihin Özü*, 49.

¹¹¹ Hamdani, “Battle of Manzikert”, 30.

herhangi bir tarihî vesikada yer almayan üstü kapalı ilişkiler ve ittifaklar ancak bu şekilde anlaşılabilir. Bu çalışmada Malazgirt Savaşı'ndan önce Bizans, Fâtımî ve Alp Arslan'ın durumları teferruatlı bir şekilde incelenerek olayın gerçek mahiyeti ortaya konulmaya çalışılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Bizans, tarihin gördüğü en köklü ve en güçlü devletlerden biri olmasına rağmen Malazgirt Savaşı öncesinde iç ve dış etkenler nedeniyle siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan ciddi bir bunalıma sürüklenmişti. Bizans, gelinen noktada özellikle Selçuklu ve onun yönlendirdiği Türkmen akıncı birliklerinin Kafkasya coğrafyası ve Anadolu sahasında kendisi için tehlike arz eden kazanımlarını durdurmak istemiştir. Bu sebeple imparatorluğu, hanedan mensubu olmamasına rağmen Kappadokialı güçlü ve kabiliyetli bir komutan olan Romanos Diogenes'e teslim etmiştir(1067). O, hiç vakit kaybetmeden tüm imkânları seferber ederek içerisine farklı etnik yapılardan paralı askerleri de dâhil ettiği büyük bir orduyla harekete geçmiştir. 1068 ve 1069 yıllarında Anadolu'daki Türk askerî varlığını temizlemek adına peş peşe seferler düzenlese de bunlarda ciddi bir başarı elde edememiştir. Büyük imkânlarla rağmen arzu edilen neticeye bir türlü ulaşamayınca kendisine umut bağlayanların güvenini kaybetmeye başlamıştır. Çok vakti kalmadığını gördüğü için 1070 yılında daha etkili ve teferruatlı bir plan hazırlamıştır. Planına düşmanın iç iktidar mücadelelerini ve rakiplerini de dahil etmiştir. Selçuklu hanedan mensubu Erbasgan o günlerde Kavurd isyanındaki tavrı nedeniyle Alp Arslan'dan kaçarak Anadolu'ya geçmişti. İmparator bu durumdan istifade etmek için onu yanına almış, ona iltifatlarda bulunduğu gibi büyük imkânlar da sunmuştur. Erbasgan'dan istihbarat bilgileri almayı ve Selçuklu ordusunda onun vasıtasıyla ikilik çıkartmayı hedeflemişti. Ancak Bizans ordusundaki muhaliflerinin Erbasgan'ın Selçuklu askerleriyle diyaloga geçtiği yönünde şayiası İmparator'un ondan yeterince istifade edemeden geri göndermek zorunda kalmasına neden olmuştur.

İmparator'un, Akdeniz, Mısır, Suriye bölgelerinin hâkimiyeti nedeniyle aralarında çeşitli çatışmaların yaşandığı Şii-Fâtımî devletini planında rol almaya ikna etmede zorlanmadığı söylenebilir. Zira Abbasî ve onun muhafızı olan Selçuklular, Fâtımîlerin can düşmanıydı. Kuruluşundan o güne emellerine ulaşmada en büyük engel hep Türk askerî güçleri olmuştu. O günlerde ise Selçuklu hepsinden güçlü bir şekilde önüne aşılmaz bir set çekmişti. Diğer taraftan "eş-Şiddetü'l-Uzma" diye isimlendirilen doğal afetler, kıtlık, veba salgını vb.lerinin pençesinde daha da zor günler yaşıyordu. İdarî mekanizması içerisinde de bölünmeler baş göstermişti. Böylesi bir ahvalde Fâtımîlerin, İmparator'un ittifak teklifini hiç düşünmeden kabul ettikleri ifade edilebilir. Abbasî ve Müslüman Türk askerî güçlerine karşı daha önceki zamanlarda defalarca birlikte hareket etmiş, aralarında karşılıklı tavizler içeren antlaşmalar yapmış olmaları da müttefikliklerini kolaylaştırmıştır. Bunların çoğu çeşitli tarih kaynaklarında aktarılmıştır. Ancak Bizans ile ittifak kurması lideri olmak istediği Müslümanların nezdinde Fâtımîlerin prestijini zedelemiştir. Dolayısıyla bu kez antlaşmanın gizli kalmasına özen göstermişlerdir. Zaten İmparator da planının başarıyla icra edilmesi için gizliliğe önem vermiştir. Bu durum ittifakın ve gizli antlaşmanın tarihî vesikalara yansımaları engellemiştir. Ancak olayların gelişimi ittifakı ve ve gizli antlaşma ihtimalini oldukça güçlendirmektedir.

İmparator bir taraftan Erbasgan'ı, diğer taraftan Fâtımîleri yanına çektikten sonra küçük ayrıntıları da ayarlamıştır. Kendisiyle iyi ilişkilere sahip olduğu Nâsiru'd-Devle Ebu Cafer b. Hamdân isimli Fâtımî vezirine, vasalı durumundaki Urfa'ya ve Halep emiri Mahmud'a çeşitli görevler vermiştir. Buna göre Fâtımî veziri Nâsiru'd-Devle menfaat çatışması yaşadığı ordu komutanı Bedrü'l-Cemâlî ve Yeldeniz'e karşı yardım etmeyi kabul etmesi durumunda Fâtımîler adına okutulan hutbeyi Abbasî-Selçuklu adına değiştireceğini, ordusuyla birlikte Mısır'a gelmesi halinde ise ülkeyi kendisine teslim edeceğini söyleyerek Alp Arslan'ın o tarafa yönelmesini sağlayacaktır. Sultan harekete geçtiğinde güzergâhında bulunan Urfa ve Halep yönetimi ve halkı çeşitli yollarla onu meşgul edecek, İmparator kalabalık ordusuyla hedefini gizleyerek harekâtını başlatacak, Anadolu'daki Türk

birliklerini temizleyerek ilerleyecek, Selçuklu sınırlarına geldiğinde Sultan'a durumu bildirecek ancak artık onun için vakit geçmiş olacaktır. Casusluk konusundaki tutumu nedeniyle planın işleyişinden haberdar olamayan Alp Arslan çaresizlik içerisinde yurt savunmasına dönecek, dönmezse üzerine yürünecek ve iki ateş arasında bırakılacaktır. Şayet dönerse muhtemelen Hemedân'da karşı karşıya gelinecek ancak gücü ve vakti mukavemet göstermeye yetmeyecektir. İmparator, savunmasız kalan Anadolu'yu Türklerin elinden kurtarmakla yetinmeyecek Hemedân ve Isfahân dâhil tüm Selçuklu topraklarını ele geçirmiş olacaktır. Ancak Alp Arslan'ın askerî dehası ve cesareti tüm bu planları bozmuştur.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

KAYNAKÇA

- Abu'l-Farac. *Abu'l-Farac Tarihi*. çev. Ö.R.Doğrul. Ankara: TTK, 1987.
- Agacanov, Sergey Grigoreviç. *Selçuklular*. çev. E.N.Necf-A.R.Annaberdiyev. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. Mısır, 1313.
- Ahmed b. Mahmud. *Selçuknâme*. haz. Erdoğan Merçil. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.
- Antakî, Yahya b. Said. *Tarihi'l-Antakî*. ed. Ö.A.Tedmüri. Trablus: Gross Press, 1990.
- Ataurrahim, Muhammed. *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa*. çev. Kürşat Demirci. İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.
- Ayönü, Yusuf. "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler(XI-XII. Yüzyıllar)". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 25/1(2009), 53-69.
- Azîmî, Ebû Abdillâh Muhammed. *Azîmî Tarihi*. haz. Ali Sevim. Ankara: TTK, 1988.
- Bailly, Auguste. *Bizans Tarihi*. çev. Haluk Şaman. İstanbul: Tercüman Yayınları, ts.
- Bayet, Albert. *Dine Karşı Düşüncenin Tarihi*. çev. Cemal Süreyya. İstanbul: Varlık Yayınları, 1970.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Câmi'u's-sahih*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tarihi'l-kebir*. Mısır, ts.
- Bündârî, Kıvâmüddîn. *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetu'l-usra*. haz. Kıvâmüddin Burslan. İstanbul: Maarif Matbaası, 1943.
- Cahen, Claude. "İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı". çev. Zeynep Kerman. *Türkiyat Mecmuası* 17/0(1972), 77-100.
- Cahen, Claude. *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*. çev. Y.Yücel-B.Yediyıldız. Ankara: TTK, 1988.
- Çağatay, Neşet. "Fâtımîler Devleti'nin Kuruluşu ve Akideleri". *AÜİF Dergisi* 7/1(1960), 63-77.
- Çelik, Aydın. *Fâtımîler Devleti Tarihi(909-1171)*. Ankara: TTK, 2018.
- Çelik, Aydın. "Fâtımîler Devleti'nin Kuruluşu". *FÜSB Dergisi* 15/2(2005), 433-453.
- Çelik, Mehmet. *Süryani Kilisesi Tarihi I*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1997.
- Daşravî, Ferhat. *el-Hilâfetü'l-Fâtımîyye bi'l-Mağrib*. ed. H. es-Sâhilî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Davies, Norman. *Avrupa Tarihi*. çev. M.A.Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.
- Demirkent, Işın. "Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi". *İÜEF Tarih Dergisi* 0/35(1994), 65-78.
- Diehl, Charles. *Bizans İmparatorluğu'nun Tarihi*. çev. A.G.Bozkurt. İstanbul: İlgî Yayınları, 2006.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış". *AÜİF Dergisi* 41/1(2000), 309-325.
- Eyice, Semavi. *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV.Romanos Diogenes(1068-1071)*. Ankara: TTK, 1971.
- Eymen Fûad Seyyîd. *ed-Devletü'l-Fâtımîyye*. Kahire: Heyetü'l-Mısriyye, 2007.
- Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*. haz. F.Sümer-A.Sevim. Ankara: TTK, 1988.
- Gibbon, Edward. *Roma İmparatorluğunun Gerileyişi ve Çöküşü Tarihi*. çev. Asım Baltacıgil. İstanbul: Tuba Matbaacılık, 1988.
- Günaltay, Şemseddin. *İslâm Dünyasının İnhitâtı Sebebi Selçuk İstilası mıdır?* İstanbul: TTK, 1943.
- Gündüz, Şemseddin. *Yaşayan Dünya Dinleri*. DİB Yayınları, 2010.
- Hâkim en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek*. Riyad, ts.
- Hamdani, Abbas. "A Possible Fâtımî Background to the Battle of Manzikert". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 0/10(1968), 1-39.
- Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni. *Tarih-i Güzide*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara: TTK, 2018.
- Hasan İbrahim Hasan. *Tarihi'd-Devleti'l-Fâtımîyyefi'l-Mağrib ve Mısır ve Suriye ve bilâdi'l-Arab*. Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, 1981.
- Heinz Halm. *The Empire of the Mahdi, the Rise of the Fatimids*. çev. M.Bonner. New York-Köln: Leiden, 1996.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen. *Mecmau'z-zevâid*. Beyrut: Dâru'l-Kitâb, 1967.
- Hüseyin Ali. "Fâtımî-Bizans Siyasî İlişkileri(971-1069)". *ATAD* 6/1(2022), 4-21.
- İmâdüddin İdris. *Uyûnu'l-ahbâr*. thk. M.Gâlib. Beyrut, 1974.
- Ioannes Zonaras. *Tarihlerin Özeti*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2008.

- İbn Haldûn. *Mukaddime*. Beyrut, 1967.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Hidâyetü'l-hayâra fî ecvibeti'l-Yehûdi ve'n-Nasârâ*. Kahire, 1987.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İmâmüddin. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2000.
- İbn Tağrıberdî. *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kahire*. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1963.
- İbnü'd-Devâdârî. *Kenzü'd-dürrer ve câmiu'l-gurer*. haz. F.Sümer-A.Sevim. Ankara: TTK, 1988.
- İbnü'l-Adîm. *Bugyetü't-taleb fî tarihi'l-Haleb*. haz. Ali Sevim. Ankara: TTK, 1989.
- İbnü'l-Adîm. *Zübdetü'l-Haleb min tarihi Haleb*. haz. Ali Sevim. Ankara: TTK, 2014.
- İbnü'l-Cevzî. *el-Muntazam fî tarihi'l-ümem'de Selçuklular*. haz. Ali Sevim. Ankara: TTK, 2014.
- İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasen. *el-Kâmil fî't-tarih*. çev. Abdullah Köşe. İstanbul: Bahar Yayınları, 1986.
- İbnü'l-Kalânîsi. *Zeylû tarih-i Dimeşk*. thk. Süheyl Zekkâr. Dimeşk, 1983.
- İbnü'l-Verdî. *Tarih-u İbnü'l-Verdî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Kâdi Nu'mân. *Risâletü'iftitâhi'd-da've*. thk. Vedad el-Kâdi. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1970.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.
- Makrîzî, Ebû Muhammed. *İttîâzu'l-hunefâ bi ahbâri'l-eimmeti'l-Fâtumiyîne'l-Hulefâ*. Kahire: el-Meclisü'l-Ala, 1971.
- Merçil, Erdoğan. "Büveyhiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Merçil, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: İÜEF Yayınları, 1985.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hasan. *Mürücu'z-zehab ve meâdinü'l-cevher*. thk. M.M.Kumeyha. Beyrut, 1986.
- Mikhael Attaleiates. *Tarih*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2008.
- Mikhail Psellos. *Khronographia*. çev. Işın Demirkent. Ankara: TTK, 1992.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah. *Câmiü'd-düvel*. çev. Ali Öngül. İzmir: Akademi Kitabevi, 2000.
- Nikephoros Bryennios. *Tarihin Özü*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat, 2008.
- Nizâmülmülk. *Siyâsetnâme*. haz. M.A.Köymen. Ankara: TTK, 2013.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK, 2011.
- Piyadeoğlu, Cihan. *Sultan Alp Arslan*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.
- Ponting, Clive. *Dünya Tarihi*. çev. E.B.Özbilen. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Râvendî. *Râhatu's-sudür ve âyetü's-sürûr*. çev. Ahmet Ateş. Ankara: TTK, 2020.
- Sadrüddin el-Hüseynî. *Ahbâru'd-devleti's-Selçukiye*. çev. Necati Lügal. Ankara: TTK, 1943.
- Sarıçoğlu, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Kardelen Kitabevi, 1999.
- Scognamilla, Giovanni. *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri*. İstanbul: Kara Kutu Yayınları, 2003.
- Sevim, Ali-Erdoğan, Merçil. *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Ankara: TTK, 1995.
- Seyyid, Eymen Fuâd. "Fâtımiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/228-237. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. *Mir'âtü'z-zaman fî tarihi'l-âyan'da Selçuklular*. haz. Ali Sevim. Ankara: TTK, 2011.
- Surûr, Cemaleddin. *Siyâsetü'l-Fâtumiyîn*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1994.
- Sümer, Faruk. *Oğuzlar*. Ankara: DTCF Yayınları, 1972.
- Şehristânî. *el-Milel ve'n-nihal*. thk. M.F.Bedrân. Kahire, 1947.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. *Tarihu'r-rusul ve'l-mulûk*. thk. M.J.De Goeje. 15 Cilt. Leiden, 1898.
- Tokuş, Ömer. "Fâtımiler ile Sicilya ve Güney İtalya arasındaki münasebetler". *Tarih Dergisi* 59/1(2014), 27-55.
- Urfalı Mateos. *Vekayi-Nâme(952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli(1136-1162)*. çev. H.D.Andreasyan. Ankara: TTK, 2000.
- Vasilev, Aleksander. *Bizans İmparatorluğu Tarihi I*. çev. A.M.Mansel. Ankara: Maarif Matbaası, 1943.
- Ya'kûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed. *Tarihu'l-Ya'kûbî*. thk. M.Th.Houtsma. Leiden, 1883.
- Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Yazılıtaş, Nihat. *Fâtımî Devletinde Türkler*. Ankara: TTK, 2009.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed. *Düvelü'l-İslâm*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1985.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed. *Tarihu'l-İslâm*. thk. Ö.A.Tedmiri. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1993.